

ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΝΟΙΚΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ
Θεοδώρα, Ρωξάνα

Ιόνιο Πανεπιστήμιο
Roxana@ionio.gr

Περίληψη

Τα δημοσιεύματα ανοικτής πρόσβασης (ιδρυματικά και θεματικά αποθετήρια, περιοδικά ανοικτής πρόσβασης κλπ) έρχονται με τη φιλοδοξία να αντικαταστήσουν ένα εκδοτικό σύστημα που υπάρχει και λειτουργεί τριακόσια τουλάχιστον χρόνια. Οι ακαδημαϊκές εκδόσεις, ακόμα περισσότερο, βασίζονται στο εκδοτικό αυτό σύστημα, γιατί, παρόλο που αποδεικνύεται ιδιαίτερα ακριβό και πολλές φορές αργό, από την άλλη εξυπηρετεί σε πολύ μεγάλο βαθμό τα συμφέροντα κυρίως των συγγραφέων των εκδοτών αλλά και των αναγνωστών. Η επιστημονική πληροφορία όμως έχει ανάγκη μεγαλύτερης ευελιξίας στη διακίνηση της καθώς οι πληροφοριακές ανάγκες των χρηστών διαρκώς αυξάνουν. Οι βιβλιοθήκες βρίσκονται παγιδευμένες μέσα σε ένα σύστημα αγορών και συνδρομών στο οποίο δυσκολεύονται να αντεπεξέλθουν οικονομικά, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται η ποιότητα των υπηρεσιών που (θα ήθελαν να) παρέχουν.

Τα συστήματα ανοικτής πρόσβασης ωστόσο, όσο και αν φαίνονται θελκτικά και αποτελεσματικά, δεν έχουν ακόμα αποδείξει τη βιωσιμότητα τους σε ένα οικονομικό σύστημα, το οποίο προφανώς αψηφούν (ή τουλάχιστον προσπαθούν να ανατρέψουν) και δεν έχουν γίνει ακόμα πλήρως αποδεκτά από την ευρεία ακαδημαϊκή κοινότητα.

Η μεγάλη πρόκληση που έχουν να αντιμετωπίσουν τα συστήματα αυτά εντοπίζεται κυρίως στην μεταβατική περίοδο ανάμεσα στις δύο μορφές εκδοτικής δραστηριότητας. Κατά της διάρκεια της περιόδου αυτής θα πρέπει να πειστούν τόσο οι συγγραφείς να αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο μέχρι τώρα δημοσίευαν τις εργασίες τους, η ακαδημαϊκή κοινότητα να αποδεχτεί την επιστημονική αξία και εγκυρότητα των δημοσιευμάτων ανοικτής πρόσβασης, αλλά πολύ περισσότερο να αλλάξει ο τρόπος που αξιολογούμε και κοστολογούμε την πληροφορία εν γένει.

Σκοπός της παρουσίασης είναι να καταδείξει καταρχάς τα πλεονεκτήματα της ανοικτής πρόσβασης στην επιστημονική πληροφορία, από οικονομικής, επιστημονικής και – προφανώς – κοινωνικής άποψης. Από την άλλη θα παρουσιαστούν τα προβλήματα και οι προκλήσεις που διαφαίνεται ότι θα πρέπει να αντιμετωπιστούν, τόσο σε επίπεδο λειτουργικό, αλλά και σε επίπεδο νοοτροπίας, προκειμένου τα συστήματα ανοικτής πρόσβασης να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα τους, με σκοπό, βέβαια, να αποτελέσουν μία βελτιωμένη εκδοχή της επιστημονικής εκδοτικής δραστηριότητας και όχι απλώς άλλο ένα πείραμα στο τομέα αυτό.

Λέξεις Κλειδιά: Ανοικτή πρόσβαση, επιχειρηματικά μοντέλα, ηλεκτρονικά περιοδικά, οικονομική βιωσιμότητα, συνεργατικά μοντέλα

Abstract

Open access systems of scientific information come to replace a publishing system that has been around for over 300 years. Academic publishing, even more, depends on this publishing system because, even though sometimes it proves to be expensive and slow, has served the interest of publishers, writers and even readers. Scientific information though, needs to be more flexible as concerns its distribution, as the informational needs of the users increase. Libraries find themselves trapped in a

system of buys and subscriptions, which cannot cope with, given the constant shrinkage of their budgets. As a result the quality of their services is compromised.

Open access systems, on the other hand, have not yet proved capable of being viable in the economic system that they defy, and have not yet been widely approved by the academic society.

The biggest challenge that these systems have to tackle is mainly surviving the transitional period between these two forms of publishing. During this period open access systems must convince the writers to change the way they are getting published, the academic society to approve the scientific integrity and merit of open access publications and even more, we all must change the perception we have about assessing and costing information worth in general.

Aim of this presentation is to demonstrate first of all the advantages of open access systems in scientific information from an economic, scientific and social point of view. On the other hand, there will be an analysis of the problems and the challenges that these systems have to surmount in order to assure their survival, with ultimate goal of course to provide with a new and improved version of scientific publishing system, and not just be another experiment in the field of publishing.

Keywords: Open access, business models, e-journals, economic viability, collaborative models

Βιωσιμότητα των ακαδημαϊκών εκδόσεων ανοικτής πρόσβασης

Οι ακαδημαϊκές εκδόσεις είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα και δραστήρια βιομηχανία που πλέον εξελίσσεται και μεταλλάσσεται με γρήγορους ρυθμούς. Ωστόσο είναι και μια πολύ ακριβή βιομηχανία. Και το ζήτημα που προκύπτει είναι: ποιός επωμίζεται το κόστος της επιστημονικής πληροφόρησης;

Το θέμα της ανοικτής πρόσβασης στην επιστημονική πληροφόρηση έχει πλέον αναδειχθεί σε μείζονα συζήτηση και προβλέπεται να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο που οι επιστήμονες διακινούν και διαχειρίζονται την πληροφορία.

Οι ακαδημαϊκές εκδόσεις, όμως, παρουσιάζουν και διάφορες ιδιαιτερότητες που δεν απαντώνται στη γενικότερη εκδοτική βιομηχανία και που περιπλέκουν το ζήτημα περαιτέρω. Ας εξετάσουμε όμως τα πράγματα από την αρχή:

Κάθε φορά που κάποιος χρησιμοποιεί μια υπηρεσία ή ένα προϊόν, καταβάλλει και το αντίστοιχο κόστος. Στην περίπτωση των επιστημονικών εκδόσεων τα πράγματα δεν είναι τόσο ξεκάθαρα. Ο πραγματικός τελικός χρήστης του προϊόντος, σπάνια επωμίζεται το κόστος της εκδοτικής διαδικασίας. Αντιθέτως, η εξόφληση βαρύνει το ίδρυμα στο οποίο ο χρήστης ανήκει (ή προσωρινά χρησιμοποιεί), και πιο συγκεκριμένα, τη βιβλιοθήκη. Αυτό αποτελεί μοναδικό χαρακτηριστικό της ακαδημαϊκής εκδοτικής βιομηχανίας και είναι φυσικό να δημιουργεί συγκεκριμένες ανωμαλίες, όσον αφορά στα οικονομικά της χαρακτηριστικά.

Απο την άλλη πλευρά, καθώς το αντικείμενο της συζήτησης είναι οι *επιστημονικές* εκδόσεις, οπότε και ενυπάρχει εξ ορισμού η ηθική αλλά και πρακτική υποχρέωση της ακαδημαϊκής κοινότητας να προβάλλει κάθε επιστημονική πληροφορία στο ευρύ κοινό, με απώτερο σκοπό την προώθηση της επιστήμης και κατά συνέπεια την κοινωνική πρόοδο (Trayhuhn, 2002).

Μέχρι στιγμής, ωστόσο, οι επιστημονικές εκδόσεις κυριαρχούνται από έναν πολύ περιορισμένο αριθμό εμπορικών εκδοτών, οι οποίοι έχουν καταφέρει να συγκεντρώσουν στα χέρια τους το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής έρευνηκής παραγωγής. Αυτή η συγκέντρωση της δύναμης τους έδωσε τη δυνατότητα να καθορίζουν τις τιμές των προϊόντων τους, χωρίς οι πελάτες τους (εν προκειμένω οι

βιβλιοθήκες) να μπορούν να προβάλλουν αποτελεσματικά κάποιου είδους αντίσταση (McCabe, 2000).

Είναι κοινώς γνωστό πως οι διαρκώς αυξανόμενες τιμές των συνδρομών των επιστημονικών περιοδικών έχει οδηγήσει τις βιβλιοθήκες σε αρκετά δύσκολη θέση. Ο προϋπολογισμός τους δεν φαίνεται να αυξάνεται με αντίστοιχους ρυθμούς και αυτό έχει ως αποτέλεσμα την σημαντική μείωση των προσκτήσεων μονογραφιών και την προσεκτική επιλογή ανανέωσης των συνδρομών σε περιοδικά. Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες έχουν πλέον φτάσει σε ένα σημείο, όπου δεν μπορούν να εξυπηρετήσουνωπλήρως τον σκοπό τους, καθώς είναι ανίκανες να συγκεντρώσουν και να παρέχουν στους χρήστες τους κάθε είδους πληροφορία που αφορά στα επιστημονικά πεδία που καλύπτουν, αφού είναι αναγκασμένες να διαθέσουν το μεγαλύτερο μέρος των διατιθέμενων πόρων τους στη διατήρηση των συνδρομών. Η κατάσταση αυτή, ευρύτερα γνωστή ως η κρίση των περιοδικών, δυσκολεύει πολύ την αποτελεσματική λειτουργία των βιβλιοθηκών ως αποτελεσματικό μεσάζοντα ανάμεσα στον αναγνώστη και την πληροφορία. Οι βιβλιοθήκες αποδυναμώνονται και κατά το μεγαλύτερο μέρος, βρίσκονται παγιδευμένες σε μια αβέβαια κατάσταση, ανύμπορες να την επηρεάσουν και πολύ περισσότερο να την ανατρέψουν.

Αν αγνοήσουμε για λίγο την ύπαρξη του κινήματος της ανοικτής πρόσβασης, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει πως οι εκδότες δεν έχουν κανένα σοβαρό λόγο να μειώσουν τις χρώσεις τους, καθώς η ζήτηση στις ακαδημαϊκές εκδόσεις είναι ανελαστική ως προς την τιμή. Αυτό συμβαίνει για δύο πολύ σημαντικούς λόγους: η τιμή δεν αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την χρήση του προϊόντος κατά την άποψη της επιστημονικής κοινότητας και τα ίδια τα περιοδικά δεν μπορούν εύκολα να υποκαταστήσουν το ένα το άλλο. Οι ερευνητές, το διδακτικό προσωπικό, οι φοιτητές, απαιτούν, όλοι, να διασφαλίσουν την πρόσβαση σε μια πολύ ευρεία γκάμα πληροφοριών, χωρίς καμία ανησυχία για τον τρόπο και τον χρόνο που απαιτείται ώστε η πληροφορία αυτή να καταστεί δημόσιο αγαθό, και πολύ περισσότερο ποιό θα είναι το κόστος για μια τέτοια διαδικασία. Πράγμα που είναι πολύ λογικό αφού κανείς από τους παραπάνω δεν χρεώνεται για την παροχή των υπηρεσιών αυτών που θεωρούνται δεδομένες.

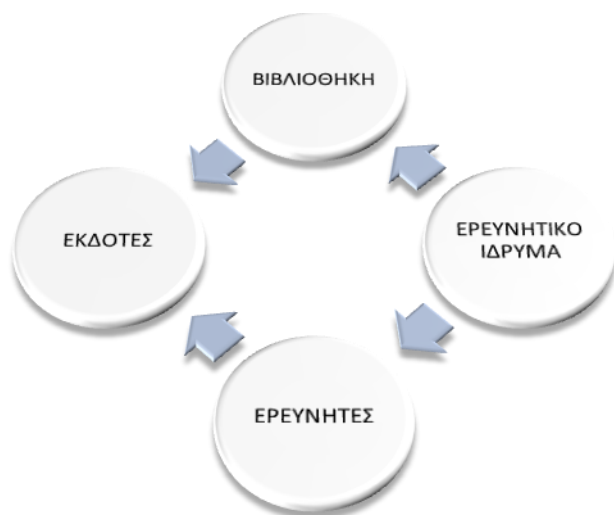
Το κίνημα της ανοικτής πρόσβασης, ωστόσο, μπορεί να βοηθήσει ώστε να προκύψουν σημαντικές αλλαγές. Προφανώς, η εμπορική βιομηχανία των ακαδημαϊκών εκδόσεων δεν πρόκειται να πάψει να υπάρχει, τουλάχιστον στο άμεσο, προβλέψιμο μέλλον, και, κατά συνέπεια, η ανοικτή πρόσβαση δεν πρόκειται να αποτελέσει την μοναδική εναλλακτική μέθοδο δημοσίευσης. Οι εμπορικοί εκδότες αυτή τη στιγμή προσφέρουν συγκεκριμένα αγαθά και υπηρεσίες που η επιστημονική κοινότητα έχει μεγάλη ανάγκη. Οι εκδότες φροντίζουν για τον προσεκτικό και έγκυρο έλεγχο των άρθρων, διεξάγουν την επιμέλεια της έκδοσης, την εκτύπωση και την Online δημοσίευση, και γενικότερα την παράδοση της πληροφορίας στον χρήστη.

Παρόλο που η απόφαση της υιοθέτησης της ανοικτής πρόσβασης δεν αποτελεί αποκλειστικά οικονομικό θέμα, προφάνως το κόστος αποτελεί ένα πολύ σημαντικό παράγοντα, ο οποίος και καθορίζει τη βιωσιμότητα του μέσου και γενικότερα τη διακίνηση της πληροφορίας.

Στο θέμα της ανοικτής πρόσβασης όμως, οι πιο σημαντικοί παράγοντες είναι σίγουρα τα ίδια τα ακαδημαϊκά ιδρύματα και οι βιβλιοθήκες τους, καθώς αποτελούν τους παραδοσιακούς πελάτες και χρηματοδότες των επιστημονικών εκδοτών, των συγγραφέων και των αναγνωστών.

Τα ακαδημαϊκά (και ερευνητικά ιδρύματα) έχουν στους κόλπους τους κυριολεκτικά ολόκληρη την επιστημονική παραγωγή. Χρηματοδοτούν τους ερευνητές και το διδακτικό προσωπικό με σκοπό να διεξάγουν κάθε είδους έρευνα και να παράγουν

δημοσιεύσιμα αποτελέσματα. Τα αποτελέσματα αυτά, αργότερα, επικοινωνούνται στην ευρύτερη επιστημονική κοινότητα με τη μορφή δημοσιεύσεων. Οι δημοσιεύσεις αυτές ξανααγοράζονται από τα ίδια ιδρύματα, και πίο συγκεκριμένα, από τις βιβλιοθήκες, με σκοπό τη διατήρηση πλήρων και ενημερωμένων συλλογών. Φαίνεται λοιπόν πως τα ακαδημαϊκά ιδρύματα στην πραγματικότητα πληρώνουν δύο φορές για το ίδιο προϊόν.

Εκδοτικά μοντέλα ανοικτής πρόσβασης υπάρχουν και εφαρμόζονται εδώ και αρκετό καιρό, με αρκετές διαφοροποιήσεις, και η χρήση τους εξαπλώνεται όλο και περισσότερο. Αυτή τη στιγμή τα περιοδικά ανοικτής πρόσβασης συνιστούν μέχρι το 20% των Online περιοδικών εκδόσεων (Willinsky, 2003). Οι συγγραφείς αρχίζουν να εμπιστεύονται όλο και περισσότερο τα περιοδικά ανοικτής πρόσβασης και υποβάλλουν (και) σε αυτά τά άρθρα τους προς δημοσίευση. Παρόλα αυτά, θα χρειαστούν περισσότερο συντονισμένες προσπάθειες ώστε να καθιερωθούν πλήρως στην συνείδηση των συγγραφέων. Για να φτάσουμε όμως, σε αυτό το αποτέλεσμα, είναι απαραίτητο τα ίδια τα ακαδημαϊκά ιδρύματα να ενθαρρύνουν τους ερευνητές τους να υποστηρίξουν την ανοικτή πρόσβαση στις πληροφορίες.

Εξ ορισμού, ένα σύστημα ανοικτής πρόσβασης συνιστά ένα οικονομικό μοντέλο που θα αποφέρει σχετικά μικρό χρηματικό κέρδος. Υπο αυτό το πρίσμα, οι πιο κατάλληλοι υποψήφιοι για το ρόλο του μη κερδοσκοπικού εκδότη θα είναι μη κερδοσκοπικά ιδρύματα. Τέτοιου είδους οργανισμοί είναι και τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, με μοναδική προϋπόθεση πως θα είναι δυνατόν να δημιουργήσουν αρκετά έσοδα ώστε να συντηρείται επαρκώς η εκδοτική δραστηριότητα.

Η δεδομένη χρονική στιγμή όμως, παρουσιάζει στα ακαδημαϊκά ιδρύματα και στις βιβλιοθήκες μια μοναδική ευκαιρία να επαναδιεκδικήσουν την ερευνητική παραγωγή. Οι παρούσες συνθήκες, όσο δύσκολες και αν είναι από οικονομικής απόψεως, πιέζουν για ενεργό δράση. Από την άλλη, η ανάπτυξη της τεχνολογίας είναι τέτοια που επιτρέπει με μικρές οικονομικές επενδύσεις την επίτευξη μακροπρόθεσμων θετικών αποτελεσμάτων.

Υπάρχουν αρκετοί τρόποι ώστε τα ακαδημαϊκά ιδρύματα να ενταχθούν δυναμικά στην εκδοτική διαδικασία, όσον αφορά τουλάχιστον την εκδοτική παραγωγή των μελών τους. Ωστόσο, κάθε λύση απαιτεί την εκτεταμένη και στενή συνεργασία ανάμεσα στα ιδρύματα σε παγκόσμιο επίπεδο και την καλλιέργεια της συνείδησης πώς

η επιστημονική πληροφορία αποτελεί πρωτεύον, βασικό αγαθό και, κατά συνέπεια, η πρόσβαση σ' αυτή πρέπει να διευκολύνεται στο μέγιστο δυνατό βαθμό. Κάτω από το βάρος των δυσβάσταχτων οικονομικών υποχρεώσεων, οι βιβλιοθήκες έχουν ήδη οργανωθεί σε κοινοπραξίες. Μέσω αυτών διεκδικούν από τους εκδότες χαμηλότερες χρεώσεις και προσπαθούν να εξασφαλίσουν τη μέγιστη δυνατή πρόσβαση ακόμα και για βιβλιοθήκες με ιδιαίτερα μικρούς προϋπολογισμούς. Ωστόσο, οι κοινοπραξίες αυτές, δεν καταφέρνουν να δώσουν οριστική λύση στο πρόβλημα και καταπολεμούν βραχυπρόθεσμα τα συμπτώματα της έλλειψης χρηματοδότησης.

Χρησιμοποιώντας παρόμοιο σκεπτικό, τα ιδρύματα θα μπορούσαν να σχηματίσουν ένα νέο είδος κοινοπραξιών που δεν θα προσανατολίζεται απλώς στην πρόσβαση στην πληροφορία αλλά και στην παραγωγή του ίδιου του δημοσιεύματος. Μια παγκόσμια συνεργασία ανάμεσα στα ακαδημαϊκά ιδρύματα θα μπορούσε να εξασφαλίσει την πρόσβαση σχεδόν σε όλη την παραγόμενη εκδοτική πληροφορία και να επιταχύνει σημαντικά την εκδοτική διαδικασία.

Ήδη πολλά ακαδημαϊκά και επιστημονικά ιδρύματα έχουν προβεί στην σύσταση ιδρυματικών αποθετηρίων. Όλα, αυτού του είδους τα ιδρύματα παγκοσμίως χρησιμοποιούν σε κάποιο βαθμό το Διαδίκτυο είτε για επικοινωνία, είτε για διαφήμιση και marketing, είτε για παροχή άλλων υπηρεσιών. Το Διαδίκτυο αποτελεί αναμφισβήτητα ένα σημαντικότερο εργαλείο για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και χρησιμοποιείται για να υποστηρίξει πλέον όλες τις δραστηριότητες – «ξεφύλλισμα», ανάγνωση, δανεισμούς, διαχείριση συλλογών, διαχείριση χρηστών κλπ. Αυτομάτως, αυτό σημαίνει πως υπάρχει δαιθέσιμο προσωπικό με βασικές τουλάχιστον γνώσεις διαχείρισης ηλεκτρονικού υλικού. Έτσι, σαν φυσική συνέπεια, το προσωπικό που ήδη υπάρχει στις βιβλιοθήκες και στο ίδρυμα γενικότερα, απασχολείται με την ίδρυση, διαχείριση και διατήρηση των ηλεκτρονικών αποθετηρίων. Ωστόσο, τα ιδρυματικά αποθετήρια, για να γίνουν πραγματικά ανταγωνιστικά απέναντι στο ήδη υπάρχον εκδοτικό καθεστώς, θα πρέπει να εξαπλωθούν σε κάθε ίδρυμα που διαθέτει έστω και ελάχιστη επιστημονική παραγωγή. Αυτό είναι, προφανώς, αρκετά δύσκολο, τόσο από τεχνολογικής απόψεως, όσο και από άποψη χρηματοδότησης, καθώς τα μικρότερα και φτωχότερα ιδρύματα δεν θα μπορέσουν να ανταποκριθούν επαρκώς σ' αυτό το κάλεσμα.

Η λύση που προτείνεται παρακάτω όμως, μπορεί να εκμεταλλευτεί όλη την ποσότητα της επιστημονικής παραγωγής και να είναι και βιώσιμη οικονομικά για όλους τους συμμετέχοντες. Με την απαραίτητη προϋπόθεση της ευρείας και συνεχούς συνεργασίας.

Πιο συγκεκριμένα, τα ιδρύματα και τα ερευνητικά κέντρα που ανήκουν στον ίδιο επιστημονικό τομέα, μπορούν να σχηματίσουν κοινοπραξίες με σκοπό τη δημοσίευση και διάθεση στο ευρύ κοινό των επιστημονικών αποτελεσμάτων. Καθώς οι επιστημονικοί κλάδοι είναι πολύ συγκεκριμένοι και περιορισμένοι, αυτό μπορεί να αποδειχτεί ένα αρκούντως προσαρμοστικό και αποτελεσματικό μοντέλο. Η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετωπίζει το συγκεκριμένο μοντέλο έγκειται στη διάθεση (ή στην απουσία της) των αρμοδίων να εμπλακούν.

Για να καταστεί δυνατόν να δημιουργηθεί ένα εκδοτικό σύστημα που θα διοικείται από τα πανεπιστήμια και τις βιβλιοθήκες και, λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη για την ελαχιστοποίηση τους κόστους, ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος είναι η επικέντρωση στις εκδοσεις σε αποκλειστικά ηλεκτρονική μορφή και κατάργηση (τουλάχιστον μέχρι την εξασφάλιση των απαραίτητων κονδυλίων) της διανομής εντύπων. Με τον τρόπο αυτό, το κόστος των εκτυπώσεων, του δεσίματος, της αποθήκευσης και της διακίνησης του φυσικού αντικειμένου, δεν θα βαραίνει πλέον τον εκδότη (όποιος και αν είναι αυτός).

Σύμφωνα με την Οικονομική Ανάλυση των Επιστημονικών Εκδόσεων που δημοσιεύτηκε από το LISU(2005), τα αρχαιότερα πανεπιστήμια ξοδεύουν περισσότερο από το 60% του προϋπολογισμού τους για προσκτήσεις σε συνδρομές περιοδικών τα τελευταία 5 χρόνια¹. Κατά το ίδιο διάστημα τα νεότερα πανεπιστήμια ξοδεύουν το 45% του προϋπολογισμού τους για περιοδικά. Τα ποσά αυτά είναι εξαιρετικά μεγάλα και φυσικά, δεν αφορούν όλες οι συνδρομές ηλεκτρονικές πηγές.

Αν τα πανεπιστήμια αποφασίσουν να συνεργαστούν στενά και να δημιουργήσουν ένα εκδοτικό δίκτυο, τότε είναι πολύ πιθανό να μπορέσουν να ανακατανεύμουν τα έξοδα τους και να διαθέσουν τα ποσά αυτά (ή τουλάχιστον ένα σημαντικό τους μέρος) στη δημιουργία κοινών αποθετηρίων.

Οι ερευνητές και οι συγγραφείς αποτελούν ήδη ενεργό μέρος των ιδρυμάτων αυτών και, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι έρευνες που διεξάγονται γίνονται εκ μέρους των ίδιων των ιδρυμάτων, ή τουλάχιστον χρηματοδοτούνται από αυτά. Στην πραγματικότητα, ένα μέρος του μισθού τους προορίζεται για αυτόν ακριβώς τον σκοπό· τη διεξαγωγή δημοσιεύσιμων ερευνών.

Η διαδικασία του peer review, της αξιολόγησης των άρθρων και των μελετών, μπορεί να διατηρηθεί σχεδόν αυτούσια, αφού έχει καθιερωθεί στη συνείδηση όλων ότι πρόκειται για μια αντικειμενική και αξιόπιστη μέθοδο κρίσης. Μόνο που στην περίπτωση αυτή, οι αξιολογητές δεν θα ανήκουν στο προσωπικό κάποιου εμπορικού εκδότη, αλλά στην εκδοτική κοινοπραξία. Δεδομένου ότι η συντριπτική πλειοψηφία των αξιολογητών ανήκει ήδη στο προσωπικό των ερευνητικών / ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, δεν θα είναι πολύ δύσκολο να εντοπιστούν και να οργανωθούν κατάλληλα.

Υπάρχει όμως και ένα στοιχείο της αξίας των συνδρομητικών περιοδικών το οποίο δεν μπορεί να αφαιρεθεί από τους εκδότες και να αποτελέσει αντικείμενο «εκμετάλλευσης» ενός νέου εκδοτικού μηχανισμού, και αυτό είναι η καθιερωμένη φήμη του τίτλου. Η φήμη κάθε έκδοσης εδραιώνεται μέσω αργών και δύσκολων διαδικασιών και όταν αυτό συμβεί μπορεί να αποτελέσει μια πολύ σημαντική πηγή εσόδων για τον εκδότη. Τα πιο ευυπόληπτα περιοδικά έχουν να επιδείξουν μια πολύ σημαντική ιστορία η οποία, προφανώς, δεν μπορεί να αντικατασταθεί ή να ακυρωθεί εν μία νυκτί. Παρ'όλα αυτά όμως, η φήμη του κάθε περιοδικού απορρέει από την αξία των συγγραφέων, την αναγνώριση των αξιολογητών και την αντικειμενική, επιστημονική αξία των δημοσιεύσεων. Όλα αυτά τα στοιχεία μπορούν να διατηρηθούν πλήρως, ακόμη και να βελτιωθούν, αν υπάρξει η κατάλληλη οργάνωση, και να μεταφερθεί στο πλαίσιο των αποθετηρίων. Δεδομένης της ταχύτητας της εξάπλωσης της πληροφορίας στο Διαδίκτυο, ο χρόνος καταξίωσης ενός τίτλου, θα είναι σημαντικά μικρότερος, από εκείνον που απαιτούνταν 20 χρόνια πριν σε ένα καθαρά έντυπο περιβάλλον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της γρήγορης καταξίωσης επιστημονικού περιοδικού σε ηλεκτρονικό περιβάλλον αποτελεί το Plos Biology, το οποίο ξεκίνησε την έκδοσή του τον Δεκέμβριο του 2003 και σήμερα είναι ένα από τα πιο επιτυχημένα και αξιόλογα περιοδικά στον τομέα του.

Αυτή τη στιγμή υπάρχουν πάνω από 30,000 ακαδημαϊκά περιοδικά, και μόνο τα 8,000 (McCabe, 2000) από αυτά εφαρμόζουν κάποια μορφή αξιολόγησης του περιεχομένου τους, και άρα χαίρουν μεγαλύτερης εκτίμησης μέσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Ο αριθμός αυτός μπορεί να φαίνεται ιδιαίτερα μεγάλος, αλλά αν αναλογιστεί κανείς τον συνολικό όγκο των ερευνών που διεξάγονται σε κάθε επιστημονικό πεδίο και τον αριθμό των ενεργών ερευνητών που προσπαθούν να δουν

---

¹ Αυτό είναι και το διάστημα για το οποίο υπάρχουν αρχεία για τις συγκεκριμένες δραστηριότητες.

τα έργα τους δημοσιευμένα, τότε ο αριθμός αυτός φαίνεται να συρρικνώνεται. Εν τέλει, τα περιοδικά που εφαρμόζουν τη διαδικασία του peer review είναι και εκείνα που έχουν τη μεγαλύτερη αξία για την ακαδημαϊκή κοινότητα. Αλλά η πλειοψηφία των 8,000 περιοδικών είναι συγκεντρωμένη στα χέρια των δώδεκα πιο ισχυρών εκδοτών, οι οποίοι και ορίζουν τους κανόνες του παιχνιδιού.

Η ανοιχτή πρόσβαση είναι λίγο-πολύ αναπόφευκτη. Η τεχνολογία έχει σημειώσει τέτοια πρόοδο και ταυτόχρονα έχει γίνει αρκετά προσιτή, ώστε δεν υπάρχει πλέον η επιτακτική ανάγκη για εξαιρετικά υψηλή τεχνική κατάρτιση ώστε να δημιουργηθεί και να διατηρηθεί μια αρκετά καλή Online δημοσίευση. Τόσο οι βιβλιοθηκονόμοι, όσο και οι ερευνητές θέλουν να εξασφαλίσουν αυξημένη διαθεσιμότητα και πρόσβαση στη δημοσιευμένη έρευνα. Οι ίδιοι οι συγγραφείς επιδιώκουν την αύξηση της ορατότητας των έργων τους. Η ανοιχτή πρόσβαση μπορεί να το εξασφαλίσει αυτό.

Η μεγάλη πρόκληση που έχουν να αντιμετωπίσουν οι εκδόσεις ανοικτής πρόσβασης είναι να βρουν αποτελεσματικούς τρόπους χρηματοδότησης. Ο πιο προφανής τρόπος χρηματοδότησης είναι η ανακατανομή των χρηματοδοτήσεων των βιβλιοθηκών από τις αγορές συνδρομών στην κατασκευή των αποθετηρίων. Ωστόσο, αυτό θα μπορούσε να λειτουργήσει μόνο αν η μετάβαση γινόταν ολοκληρωμένα και αυτόματα από το συνδρομητικό μοντέλο στο μοντέλο της ανοικτής πρόσβασης. Αναπόφευκτα όμως, η μεταβατική περίοδος θα είναι μακρά, και τα δύο εκδοτικά μοντέλα θα συνπυάρχουν. Η περίοδος αυτή έχει ήδη ξεκινήσει.

Μερικοί αποτελεσματικοί και δοκιμασμένοι τρόποι χρηματοδότησης για εκδόσεις ανοικτής πρόσβασης περιγράφονται παρακάτω.

1. **Χρέωση συγγραφέων:** με την αποδοχή των άρθρων και των μελετών προς δημοσίευση ο συγγραφέας θα χρεώνεται ένα ποσό. Το ποσό αυτό μπορεί να πληρώνεται είτε από τον ίδιο τον συγγραφέα, αλλά ακόμα καλύτερα, από το ίδρυμα που τον απασχολεί. Η χρέωση μπορεί να είναι είτε σταθερή, είτε να ποικίλει ανάλογα με τον αριθμό των σελίδων.
2. **Κρατική χρηματοδότηση:** σχεδόν όλα τα εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα χρηματοδοτούνται σε κάποιο βαθμό από το κράτος. Μέρος αυτής της χρηματοδότησης μπορεί να διατεθεί για της ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις.
3. **POD (εκτύπωση κατά παραγγελία):** στην περίπτωση που κάποιος αναγνώστης θέλει να προμηθευτεί άρθρα σε έντυπη μορφή, θα επιβαρύνεται με χρέωσης εκτύπωσης και αποστολής.
4. **Offline εκδόσεις:** τα δημοσιεύματα μπορούν να προμηθεύονται στους ενδιαφερόμενους σε CD-ROM, DVD-ROM κλπ. τα οποία και θα πωλούνται ξεχωριστά. Η παραγωγή cd και dvd δεν παρουσιάζει δυσκολίες, είναι μια διαδικασία γρήγορη και εύκολη (ειδικά αφού υπάρχει ήδη το ηλεκτρονικό αρχείο) και μπορεί να αποτελέσει ένα πολύ ελκυστικό υποπροϊόν
5. **Διαφήμιση:** η δικτυακή διαφήμιση μπορεί να είναι πολύ προσοδοφόρα, αρκεί να εφαρμόζεται με προσοχή και σεβασμό πρς τον χρήστη.
6. **Δωρεές και ιδιωτικές χρηματοδοτήσεις:** η έρευνα δεν χρηματοδοτείται μόνο από τον κρατικό μηχανισμό αλλά και από ιδιώτες. Η χρηματοδότηση αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την προώθηση των ηλεκτρονικών αποθετηρίων των ιδρυμάτων.
7. **Χρεώσεις χρήσης για τους χρήστες διαφορετικών επιστημονικών τομέων:** η πρόσβαση στα επιστημονικά δημοσιεύματα μπορεί να είναι δωρεάν και ελεύθερη για όσους ανήκουν στον ίδιο επιστημονικό τομέα (ιδρύματα, βιβλιοθήκες, ιδιώτες) και οι υπόλοιποι χρήστες (ή οι βιβλιοθήκες τους) να πληρώνουν μια μικρή σχετικά συνδρομή.

Συμπεράσματα

Το μοντέλο της ανοικτής πρόσβασης στις εκδόσεις είναι και πραγματοποιήσιμο και πρακτικό. Ειδικότερα όσον αφορά στις επιστημονικές εκδόσεις, όπου η ανάγκη για την ταχύτερη διάδοση της πληροφορίας αποτελεί σοβαρή υπόθεση, η ανοικτή πρόσβαση μπορεί να βοηθήσει στην βελτίωση της ζωής και της εργασίας της επιστημονικής κοινότητας συνολικά. Είναι βέβαιο πως, θα χρειαστεί πολύς χρόνος και κόπος να πειστούν οι χρηματοδότες των ιδρυμάτων, αλλά κυρίως οι ίδιοι οι συγγραφείς για την βιωσιμότητα του σχεδίου, αλλά είναι επίσης βέβαιο, πως το θέμα της ανοικτής πρόσβασης τους αφορά όλους.

Βιβλιογραφία

John Willinsky, Scholarly Associations and the Economic Viability of Open Access Publishing, *Journal of Digital Information*, vol.4, issue 2, 2003-04-09

Mark J. McCabe, “Journal Pricing and Mergers: A portfolio Approach,” 92 *The American Economic Review* 259, 262 (March 2002)

P. Trayhurn, The Public Library of Science and “Open Access” to the Scientific literature, *British Journal of Nutrition*, 2002, 87, p.1-2

Mark J. McCabe, Academic Journal Pricing and Market Power: A Portfolio Approach, 2000, <http://www.prism.gatech.edu/~mm284/JournPub.PDF>.